

Boekrecensie Carla Rus, *Breekbare helden, Het verzet in Zeeland 1940-'44*, Goes 2019

Carla Rus is de in 1953 geboren dochter van verzetsstrijder Jaap Rus uit Goes. Ze was werkzaam als psychiater-psychotherapeut, gespecialiseerd in oorlogs- en andere geweldstrauma's.

Ze behandelt in het boek verzetsorganisaties als de OD (Ordedienst), LO (Landelijke ondersteuning onderduikers), de hulp aan onderduikers - onder wie een aantal Joden, de overvallen op distributiekantoren om aan bonnen voor onderduikers te komen, de illegale pers - met name de verzetskrant Trouw, de radiodienst, spionage - vooral in Vlissingen, hulp aan de militairen ten tijde van de Slag om de Schelde, arrestaties van verzetsstrijders, hun ontsnapping of ter dood brenging en de verwarring na de oorlog.

Een apart hoofdstuk is gewijd aan het afschuwwekkende drama van tien verzetsstrijders, opgehangen onder verplicht toekijken van hun vrouwen en kinderen in Renesse in december 1944.

Eén van de doelstellingen van het boek is de ontkrachting van het vooroordeel dat in Zeeland het verzet gering was en dat dit zou zijn veroorzaakt door de strenge godsdienstige opvattingen van de vele gereformeerden in Zeeland. 'Alle gezag komt van God' is in de bijbel te vinden bij Romeinen XIII en daaruit zou dan volgen dat men welke bezetter ook dient te respecteren. Bovendien zouden de boeren niet veel zin hebben gehad hulp aan onderduikers te verlenen.

Carla toont met aantallen en percentages overtuigend aan dat dit beslist niet het geval was. Natuurlijk waren in Zeeland in absolute zin wat minder verzetsstrijders, want Zeeland is - en was destijds nog sterker - dunbevolkt. In percentages besloeg het aantal twee tot drie keer het landelijk gemiddelde. Onderduikers waren er percentsgewijs ook veel meer - en daardoor meer gespaarde Joden: 56% tegenover landelijk 27%. Dat mag dan in Nederland niet erkend zijn, Israël heeft een paar Zeeuwse helpers gehonoreerd met de Yad Vashem onderscheiding.

De schrijfster merkt op dat het aantal onderduikers te laag wordt geschat. De statistieken gaan uit van de aantallen gestolen bonnen. Maar veel onderduikers aten gewoon met de pot meeaten, zeker bij de boeren. Voor hen waren geen bonnen nodig.

Zij concludeert dat er in Zeeland tweeëneenhalf keer zoveel verzetsstrijders waren als landelijk, dat in Goes ruim drie keer zoveel personen bij het verzet waren aangesloten, dat de spionagegroepen nergens in Nederland zo omvangrijk waren als op Walcheren, het zenderwerk voor Nederland uniek was, er in Zeeuws-Vlaanderen een grote LKP (organisatie van een Landelijke Knok Ploeg) was en de grootste wandaad van de Duitsers in Nederland, naast Putten, die in Renesse was. Hieruit moge blijken dat de bezetter het Zeeuwse verzet omvangrijker en belangrijker achtte dan latere landelijke historici.

Carla heeft ook willen verduidelijken wat stress en trauma's met de verzetsstrijders deden. Niet alleen ten gevolge van de risico's die men liep, maar vooral ten gevolge van de martelingen, die men te doorstaan kreeg. Dat veroorzaakt PTSS (Posttraumatische stress-stoornis), een zware psychische kwaal, waarmee de schrijfster in haar werk veel te maken heeft gehad. Zij maakt duidelijk dat iemand met PTSS hyperalert is en dat vooral bij complex PTSS de oerinstincten de overhand kunnen krijgen (*in de volksmond: 'zich als beesten gedragen'*). Ze beschrijft hoe een gemartelde verzetsstrijder zelf een oorlogsmisdadiger werd in de Politionele Acties van vlak na de oorlog.

Beklemmend wordt beschreven hoe de bezetter tegen het einde van de oorlog hoe langer hoe beestachtiger te keer ging. Hoewel de auteur het niet expliciet noemt, zou men door haar toelichting op PTSS vermoeden dat deze psychische stoornis ook bij de bezetter toesloeg. Zelfs, dat niet alleen door economische oorzaken, maar vooral door PTSS de ene oorlog de andere veroorzaakt. Nog versterkt door, zoals de schrijfster opmerkt, indoctrinatie en groepsdruk (*men denke aan een korporaal uit WOII die een Tweede Wereldoorlog als remedie zag, of getraumatiseerde generaals in Irak die een ISIS-kalifaat als zodanig zagen*).

Naast de opmerking van de presbyteriaanse Eleanor Roosevelt dat de universele rechten van de mensen klein zijn en vlak bij huis beginnen is het motto van het boek een uitspraak van Jaap Rus: 'Bevrijding betekent óók dat je je verzoent met je vroegere tegenstander. Anders is je geest niet werkelijk bevrijd'. Het zegt veel over het voorkomen van een volgende oorlog.

Het boek geeft een aardig inzicht in hoe het verzet in zijn werk ging, ook in het gewone dagelijkse leven. Een belangrijk element is geheimhouding. Dus zo weinig mogelijk hoeven weten, zo weinig mogelijk contactpersonen kennen, zo weinig mogelijk aan gezinsleden vertellen. Dat vergt dan weer een goed georganiseerd netwerk. Maar het houdt ook in dat het achteraf onmogelijk is een overzicht te reconstrueren van het netwerk en de betrokkenen. Veel verzetsstrijders zwegen ook na de oorlog. Vooral de verhalen van de sprekers zijn verwerkt in de standaard historische werken, aldus de auteur. Zij geeft aan dat zij voor de

beschrijving van persoonlijke oorlogsbeleving is uitgegaan van wat haar vader wist te vertellen omdat ze hem rechtstreeks kon bevragen en hem het beste kende. Hoewel er geen echte kritiek over haar vader valt te bespeuren, stijgt het boek uit boven een 'hommage à papa' door de zorgvuldige aanpak.

Er zijn namelijk zoveel mogelijk bronnen, archieven, literatuur, etc. geraadpleegd. En zoveel mogelijk nabestaanden van vooral de Goese, maar ook van andere Zeeuwse verzetsstrijders geïnterviewd.

Schrijfster verdedigt nogal uitvoerig haar aanvulling met deze overleveringen en herinneringen die niet altijd helemaal overeenkomen met de gearchiveerde feiten. Zelfs met een rechtsfilosofisch argument. Dat lijkt niet nodig: zoals zij stelt hebben indrukken van betrokkenen op zich waarde, naast de zogenaamde historische waarheid.

Ze stelt dat het boek geen historisch wetenschappelijk werk is. Het is evenmin een psychiatrisch wetenschappelijk werk. Maar het geeft voor leken begrijpelijk inzicht in de psychische gevolgen van oorlog, doorwerkend tot ver in de derde generatie.

Uit haar aanpak blijkt overigens hoe verzuild het verzet was. Gereformeerden zochten medestanders natuurlijk onder bekenden en vertrouwden. In calvinistische kringen zijn dat leden van de kerk en vooral van de jeugdverenigingen. Daar was men niet vertrouwd met de gang van zaken in katholieke, socialistische en andere verzuilde groeperingen. Als zich een overste van een klooster aandient om onderduikers te herbergen, begrijpt het gereformeerde verzet, evenmin als de schrijfster, niet hoe het zit met zijn naam. Men veronderstelt blijkbaar dat 'pater gardiaan' de schuilnaam is van ene P. Gonzala. Terwijl het waarschijnlijk om een priester gaat, die overste is van het kapucijner klooster van Rilland. In dit soort kloosters aangeduid met 'pater gardiaan'. Hij zal als kloosternaam voor Gonzales hebben gekozen, de naam van een heilige. De SD (Sicherheidsdienst, opsporingsdienst van de bezetter) zou hem snel hebben gevonden! Daar zat de pater blijkbaar niet mee: hij had geen gezin, zijn medekloosterlingen zullen het met hem eens zijn geweest om volgens de regel van de orde 'hen te helpen die de noodzakelijke levensbehoeften moeten ontbernen' en in geheimhouding waren – en zijn - priesters getraind (biechtgeheim, zwijgen over klachtdelicten).

Carla heeft haar aandacht wat minder gericht op groeperingen in andere regio's dan de Bevelanden. Zo geeft ze in het hoofdstuk 'Introductie van de hoofdpersonen' van de leider van de OD in Zeeland, Piet Maljers, minder bijzonderheden dan van de personen uit het Goese verzet. Dat wordt wel weer goedge maakt in een ander hoofdstuk, maar dan in verband met de dood van een Goesenaar.

De titel van het boek: 'Breekbare helden' dekt volledig de lading. Voor de ondertitel 'Het verzet in Zeeland 1940-'45' had echter passender geweest (en sterker): 'Verzet in Zeeland 1940-'45 (alleen door het woordje 'het' weg te laten).

Het boek somt, vooral in de eerste hoofdstukken veel feiten op. Toch is het niet onaantrekkelijk geschreven en wordt het hoe langer hoe boeiender naarmate het meer over personen gaat. Het is een zeer leesbaar boek, mede door de ongebruikelijke invalshoek.

Hoewel de auteur nadrukkelijk pretendeert niet volledig te kunnen zijn en geen wetenschappelijk werk te hebben geschreven, bevat het boek een inleiding, een verantwoording en evaluatie, een conclusie, een bronnen- en literatuuroverzicht, een personenregister en een lijst van Zeeuwse verzetsstrijders. Dat alles biedt genoeg stof voor nader wetenschappelijk onderzoek.

Tot slot iets over het calvinistische geloof in Godssoevereiniteit en het verzet tegen het (wereldse) gezag - het zal ook de opvatting zijn geweest van Jaap Rus: is die niet treffend weergegeven in het laatste couplet van het Wilhelmus?

Voor Godt wil ick belijden
End' sijner grooter macht,
Dat ick tot gheenen tijden
Den Coninck (*het gezag*) heb veracht:
(*Behalve*) Dan dat ick Godt den Heere,
Der hoochster Majesteyt (*gezag*),
Heb moeten obediëren (*gehoorzamen*),
In der gherechticheyt.

Ineke Herbers, januari 2020

Het boek is uitgegeven bij Het paard van Troje, ISBN 978-90-71937-77-4; NUR 689.
Het is ook besproken in de PZC van 11 april 2017, door Jan van Damme.